

19. Російський державний архів соціально-політичної історії. - Ф. 167. - Оп. 1. - Спр. 170. – Арк. 20.

20. РДАСПІ. – Ф. 167. - Оп. 1. - Спр. 172. – Арк. 10-12.

Аннотація

В статье подается анализ основных общественно-политических сил Польши на момент возобновления ее государственности в ноябре в 1918 г. и в первые годы ее существования.

Ключевые слова: Польша, Вторая Речь Посполитая, национал-демократия, христианская демократия, социализм, коммунизм, политические партии, общество, общественные организации.

Annotation

The article presents the analysis of the major social political forces in Poland at the time of the restoration of its independence in November 1918 and in its early years.

Keywords: Poland, the Second Rzeczpospolita, national democracy, Christian democracy, socialism, communism, political parties, society, public organizations.

УДК 94 (477) «1991-2012»

Наталія Драпушко

(м.Київ)

Проблеми та тенденції суспільно-політичного життя Автономної Республіки Крим (1991-2012 рр.)

Проаналізовано основні етапи суспільно-політичного розвитку АР Крим у складі незалежної України; з'ясовані чинники, що визначали особливості та тенденції цього процесу.

Ключові слова: АР Крим, кримське суспільство, політичні процеси, Верховна Рада, Рада Міністрів, політичні партії, громадські організації, кримсько-татарський національний рух.

В сучасному українському суспільстві відбуваються масштабні зміни у всіх його сферах. Особливо відчутними й важливими є перетворення в соціально-політичному

становищі України, що розпочалися й тривають з часу відновлення її незалежності. Зі становленням державності в Україні виникли умови динамічного розвитку суспільства, суттєвими ознаками якого є такі явища, як процес демократизації та процес набуття країною ознак інформаційного суспільства. Найпомітніші зрушення сталися на терені державотворення. Але через різні об'єктивні та суб'єктивні обставини конструктивні процеси далеко не завжди переважали над руйнівними. Досить часто позитивна динаміка суспільно-політичного життя в Україні залежала від етнополітичної та релігійної ситуації в країні в цілому, та в окремих її регіонах зокрема.

Особливий інтерес для науковців та для визначення перспектив подальшого позитивного розвитку не лише українського, а й всього європейського суспільства, зокрема запобігання конфліктних ризиків, становить історія та сучасний досвід такого специфічного регіону унітарної України, як Автономна Республіка Крим.

В АР Крим існують проблеми, які визначають розвиток суспільства та політичної ситуації в автономії. Перш за все це координація взаємин центральної і регіональної влади у постановці та вирішенні тих чи інших питань в різних напрямках державної політики, етнополітичні взаємини в регіоні, ризик виникнення соціально-політичної нестабільності, необхідність нейтралізації впливу зовнішньополітичних чинників на внутрішню ситуацію на півострові та ін.

Історичне минуле Криму та сучасна ситуація в Автономній Республіці Крим привертають пильну увагу багатьох вітчизняних та зарубіжних дослідників [1]. Основним предметом їх розгляду, як правило, є не тільки перебіг історичних подій, але й поточний політичний процес на півострові, позиціонування політичних сил, питання законодавчого врегулювання та унормування взаємин між центром та автономією, проблеми зовнішніх впливів, особливі взаємини з Російською Федерацією, динаміка й особливості етноконфесійних відносин. Зокрема, загальна кримська проблематика перебувала у фокусі уваги протягом 1990-х років, коли в Криму розвивався багатовимірний конфлікт між центром і владою автономії та між місцевою владою і кримськотатарською спільнотою. Інтерес до кримської проблематики активізувався також в середині 2000-х років, коли відмічалось 50-річчя входження Криму до складу УРСР.

Мета даної наукової розвідки – визначити основні етапи сучасного суспільно-політичного розвитку АР Крим та чинники, що визначають особливості та тенденції цього процесу.

Кримська автономія у складі незалежної України пройшла складний шлях становлення, від відтворення 12 лютого 1991 р. Кримської АРСР до Автономної

Республіки Крим, яка у 21 жовтня 1998 р. ухвалила свою Конституцію, а 22 грудня 2010 р. затвердила Стратегію економічного і соціального розвитку АР Крим на 2011-2020 роки.

Сучасний статус автономії визначений, насамперед, Конституцією України та Конституцією АР Крим і відповідає нормам міжнародного права та міжнародній практиці, що дозволяє цивілізовано вирішувати проблему взаємодії між суверенною державою та автономною республікою.

Важливою особливістю суспільно-політичного розвитку АР Крим є наявність власних органів державної влади та місцевого самоврядування. Це перш за все Верховна Рада АР Крим та Рада Міністрів. Важливу роль в суспільному житті автономії виконує Представництво Президента України в Криму. За період з 1991 р. на посту голови Верховної Ради АР Крим змінилося 8 осіб – Багров М.В., Цеков С.П., Супрунюк Є.В., Кисельов В.О., Гриценко А.П., Грач Л.І., Дейч Б.Д., Гриценко А.П. (вдруге), Константинов В.А. (з 17 березня 2010 р.). Протягом того ж часу Раду міністрів Криму очолювали 15 осіб – Курашик В.В., Самсонов Б.І., Мешков Ю.О., Франчук А.Р. (тричі), Дроботов А.І., Демиденко А.Ф., Куніцин С.В. (двічі), Горбатов В.М., Матвієнко А.С., Бурдюгов А.Ф., Джарти В.Г., Могильов А.В. (з 8 листопада 2011 р.).

Період новітньої кримської історії, відлік якого ведеться від часів набуття Україною незалежності та відновлення в Криму статусу автономії на початку 90-х років, можна поділити на декілька етапів відповідно до тенденцій суспільного життя, що домінували на півострові та визначали політичну ситуацію.

Перший етап (1991-1994 рр.) характеризувався посиленням негативних тенденції в політичному житті кримського суспільства. Він був позначений гострими проявами кримського сепаратизму та недостатнім впливом офіційного Києва на процеси в автономії.

Основними тенденціями цього етапу розвитку політичної ситуації в Криму були:

- Активізація політичного життя, яка виявлялася перш за все у створенні політичних організацій та партій, більшість яких декларували проросійську спрямованість або взагалі виступали за перетворення Криму у незалежну державу.

- Вихід Криму за межі правового поля України, коли 5-6 травня 1992р. Верховною Радою Криму були прийняті «Акт про державну самостійність Республіки Крим» та Конституція Республіки Крим. Цими актами Крим фактично проголосив себе як самостійне державне утворення, як суб'єкт міжнародних відносин і, по суті, вийшов за межі правового поля України [4, с.205-207].

- «Війна законів» під час формування органами державної влади Республіки Крим правового поля власної діяльності, визначення своїх функцій та повноважень.

- Поступова втрата контролю органами центральної влади України за подіями в Криму. Українська влада в той час була настільки слабка, що не могла скасувати рішення про запровадження посади Президента Республіки Крим та проведення президентських виборів, що ще більше дестабілізувало політичну ситуацію [3, с.105]. Президент Республіки Крим Ю.Мешков навіть створив власну Службу безпеки і проголосив про підпорядкування йому місцевих українських правоохоронних структур [5, с.113].

- Зростання сепаратистських, проросійських настроїв у Криму. Так, навесні 1993р. лише 17,1% кримчан були готові дати позитивну відповідь на питання всеукраїнського референдуму у грудні 1991р. про незалежність України. Проти висловилися 60,5% населення Криму. Восени 1993р. ці показники становили 9,3% та 63,4%, відповідно[4, с.57].

- Перемога проросійських сил на виборах до Верховної Ради АРК і президентських виборах 1994р. в Криму. Зазначені процеси завершилися перемогою Ю.Мешкова на президентських виборах у Криму. Реально постало питання про вихід Криму з-під юрисдикції України і об'єднання його з Росією. Отже, було поставлено під сумнів майбутнє існування України як цілісної унітарної й загалом – незалежної держави.

- Негативний вплив на політичні процеси в АРК з боку окремих органів державної влади та політичних сил Росії. Верховна Рада РФ ухвалила, а та політична еліта Росії практично підтримала заяви про «неправомірність» актів щодо передачі Криму та Севастополя до складу України. Ситуація загострювалася внаслідок невизначеності статусу Чорноморського флоту [3, с. 149]. Негативний вплив на політичну ситуацію в Криму справляли й заяви окремих політиків Росії та діяльність її органів державної влади. Присутність ЧФ, невизначеність його статусу також була дестабілізуючим фактором у Криму і в українсько-російських відносинах загалом.

- Початок повернення кримських татар на історичну батьківщину. Кримські татари виявилися не інтегрованими до політичної системи на Кримському півострові: не вирішеність політико-правових і соціально-економічних проблем кримськотатарського народу створювала додаткові чинники дестабілізації ситуації автономії.

Другий етап (1995-1998 рр.) був етапом конституювання взаємин і характеризувався проявами конфронтації між центром й автономією та виявами сепаратизму з боку владних кримських структур. «У середині 1990-х років різноаспектна

тематика кримського політичного дискурсу, як правило, традиційно актуалізувалася в періоди розгортання конфліктів та криз, рушієм яких слугували питання унормування взаємин між центром та автономією, боротьба за розподіл сфер політичного та економічного впливу й зокрема боротьба за вплив на загальну ситуацію в АР Крим криміногенних угруповань» [3,с.154]. Упродовж 1995–1998 років тривав процес законодавчого узгодження статусу автономії в складі України. Тодішня стратегічна спрямованість кримських еліт на здобуття самостійності Криму зумовлювала й основні напрями діяльності Верховної Ради Криму на початковому етапі. Цьому сприяли й зовнішні впливи з боку Російської Федерації стосовно статусу Криму.

Фактичний перелом у відносинах між центром і автономією відбувся після ліквідації в березні 1995 р. інституту президентства в Криму та скасування низки законів Республіки Крим, які фактично проголошували її самостійним утворенням. Зокрема, було скасовано Конституцію РК у редакції від 6 травня 1992 року. З 97 нормативно-правових актів, ухвалених Верховною Радою Криму, постановами Верховної Ради України було скасовано 48 – як такі, що суперечать українському законодавству [5, с. 67]. Всі ці дії привели до появи ознак певної стабілізації політичної ситуації.

Ключовим чинником, який справив визначальний вплив на повернення автономії в рамки правового поля України, стало затвердження Конституції України, де було представлено й положення щодо статусу та повноважень АР Крим.

У 1998 р. було ухвалено Конституцію АР Крим. В основу нового проекту було покладено статус автономії, закріплений у Конституції України. Крим проголошувався автономною республікою, яка є складовою суверенної України і хоча не має суверенітету, але має самостійність у межах питань її відання. У тексті були відсутні такі поняття, як «держава», «громадянство АР Крим», «закони АР Крим», які би вказували на наявність статусу суверенного утворення. Саме навколо цих понять тривалий час продовжувалися суперечки і саме їх наявність не дозволяла українському парламенту затвердити цей документ.

Після ухвалення нової Конституції АР Крим розпочався третій етап розвитку політичної ситуації в автономії (1998-2004 рр.). Одною з потужних тенденцій цього періоду була зростаюча, порівняно з іншими регіонами України, підтримка населенням Криму лівих сил, зокрема КПУ. Так, якщо в Україні в цілому за КПУ готові були проголосувати 14%, то в Криму – більше чверті громадян (25,5%) [6]. Про вплив КПУ в автономії свідчить і той факт, що за чисельністю – до 15 тис. осіб – вона займала перше місце в регіоні[6]. На виборах до Верховної Ради АРК у березні 1998р. регіональне

відділення Комуністичної партії України отримало більше третини місць у представницькому органі автономії (36 мандатів) [6]. Лідер кримських комуністів Л.Грач був обраний головою Верховної Ради АРК, що дозволило КПУ контролювати роботу представницького органу автономії. [6].

Друге місце, за рівнем впливу в АР Крим на цьому етапі займали політичні партії, які підтримували діючого Президента України Л.Кучму – це НДП, СДПУ(о) та ін. Зокрема, ці політичні сили контролювали Уряд автономії, який у травні 1998р. очолив лідер регіональної організації НДП С.Куніцин. Наприкінці 2000р. – на початку 2001р. у Верховній Раді Криму була сформована більшість (координатор В.Кисельов), яка мала на меті змістити голову кримського парламенту Л.Грача, що в результаті їй вдалося.

В цей період також суттєвий вплив на політичну ситуацію в АР Крим мали кримськотатарські політичні сили, зокрема Меджліс, заснований в 1991 році для представництва інтересів кримських татар перед українською та кримською владою, а також у міжнародних організаціях. Меджліс (протягом усього часу існування головою Меджлісу є Мустафа Джемільев) обирається на Курултай (з'їзді) кримських татар і претендує на статус представницького органу кримськотатарського народу. Почали проявляти активність і інші кримськотатарські суспільно-політичні рухи, які на той час в органах юстиції України ще офіційно не були зареєстровані [7].

Народний Рух України (НРУ) був представлений в Криму лише не чисельною регіональною організацією. Розраховуючи на зменшення проросійських настроїв у Криму, НРУ зорієнтував свою діяльність на співробітництво з Меджлісом. Саме за партійним списком НРУ голова Меджлісу був обраний до Верховної Ради України [7].

Період 1998-2004 рр. відрізнявся й значно нижчим ніж загалом по Україні рівнем підтримки населенням Криму діяльності органів центральної державної влади.

Наступний, четвертий етап, суспільно-політичного розвитку сучасної України (2005-2010 рр.) розпочався з «помаранчевої революції».

З перемогою на Президентських виборах в Україні в кінці 2004 року В.Ющенко політична ситуація в Криму набула певної напруги оскільки він мав досить низький рейтинг в цьому регіоні. Більшість населення півострова підтримувало проросійські налаштованого на той час В.Януковича. Проте 2005 рік пройшов без особливих загострень в суспільно-політичному житті автономії.

Протягом 2005–2010 років суспільно-політична ситуація в АР Крим привертала особливо пильну увагу центральної влади в період виборчої кампанії до українського парламенту та Верховної Ради Криму, органів місцевого самоврядування в 2006 році. Це

насамперед було пов'язано зі зростанням рівня суспільно-політичної нестабільності в регіоні, на тлі якої проходила виборча кампанія. Одним із чинників, які впливали на перебіг електоральних перегонів, були питання, пов'язані зі зміною статусу російської мови на території автономії.

В жовтні 2005 р. Кримський виборчий блок "За Януковича!", до складу якого входили Партія регіонів України, Руський блок та Російська община Криму, ініціював проведення загальнокримського консультативного референдуму про статус російської мови на півострові. 5 лютого 2006 р. кампанію було завершено. Було зібрано 300 тис. підписів. Тодішній голова ВР Криму Б. Дейч писав, що «більшість депутатів також не мали права ігнорувати волю 306 тисяч кримчан (понад 20% виборців автономії), які поставили свої підписи під вимогою про проведення референдуму... Як відомо, це рішення викликало великий політичний резонанс і неоднозначну оцінку політиків. Особливо в центрі». Але спікер підкреслював, що «не є активним прихильником розв'язання гострих суспільно-політичних проблем, які торкаються державних основ, на референдумах» [].

Центральна влада відреагувала на кримські події досить різко. Прем'єр-міністр України Ю. Єхануров заявив, що «багато політичних сил Криму фінансуються з-за кордону... і ...дуже активно працюють». «Я пам'ятаю, що там було два роки тому, і, ви знаєте, ситуація змінилася істотно в гірший бік... І потім будемо усі з вами, шановні патріоти українські, думати, як нам виходити із ситуації, яка там складеться», – застерігав він [].

8 лютого 2006 р. ситуація в АР Криму була розглянута на засіданні апарату РНБОУ України. Йшлося про стратегію розвитку автономії з метою забезпечення суспільно-політичної та соціально-економічної стабільності на території півострова. Відповідні рішення знайшли відображення в Указі Президента України «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України "Про суспільну ситуацію в Автономній Республіці Крим» № 154 від 8 лютого 2006 року [12]. Указ передбачав здійснення комплексу заходів у соціальній, економічній, земельній сферах, що могло би позитивно вплинути на ситуацію на півострові, вплинути на гармонізацію міжетнічних та міжконфесійних взаємин. Зокрема, низка заходів була спрямована на сприяння процесу інтеграції кримських татар в українське суспільство, покращення керування цим напрямом політики.

27 лютого 2006 р. було видано Указ Президента України №153/206, яким було передбачено створення робочої групи з проведення комплексного аналізу стану

виконання Конституції та законів України в АР Крим. Завдання робочої групи, яку очолили глава Секретаріату О. Рибачук та секретар РНБОУ А. Кінах, полягало в підготовці програми дій з метою забезпечення стабільного розвитку Автономної Республіки Крим. Було розроблено план заходів з 18 пунктів, які стосувалися найгостріших кримських проблем. Але подальші події дозволяють припустити що діяльність групи була спрямована перш за все на збереження контролю за ситуацією в Криму в контексті поточної виборчої кампанії та на налагодження взаємодії з новим кримським керівництвом, яке буде сформоване в результаті виборів. Напередодні дня виборів, керівництво групи наголошувало, що розв'язання багатьох кримських проблем залежить від того, чи буде поглиблено діалог між Києвом і Сімферополем.

Вибори депутатів Верховної Ради АРК та місцевих рад відбулися у березні 2006 р. Вони продемонстрували політичні уподобання кримського електорату. Якщо подивитись на політичні сили, що потрапили до кримського парламенту, – 32,55% голосів виборців отримав Блок «За Януковича!», 7,63% – партія «Союз», 6,55% – Комуністична партія України, 6,26% – Народний рух України і т.п. [13].

Після завершення виборчої кампанії сталися зміни у складі керівництва РНБОУ України та Секретаріату Президента України. А після зміни керівництва уряду діяльність згаданої робочої групи було фактично призупинено, а її доручення так і не було виконано. Поточні події продемонстрували, що успіх справи залежав не так від кількості доручень, як від ефективності імплементації політичних рішень. Наприклад, так і не було ухвалено угод про координацію зусиль між Радою Міністрів АР Крим та Кабінетом Міністрів України, як це передбачалося. Натомість брак відповідальності виконавців, недостатня узгодженість та координованість політики фактично уможливили ті негативні сценарії, за перебігом яких можна було спостерігати в Криму протягом 2005–2007 рр.

У черговому Указі Президента України стосовно питань Криму «Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 вересня 2006 року «Про виконання Рішення Ради національної безпеки і оборони України від 8 лютого 2006 року «Про суспільну ситуацію в Автономній Республіці Крим» № 822 констатувалося, що «в результаті невиконання значної частини завдань, передбачених рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 8 лютого 2006 року «Про суспільну ситуацію в Автономній Республіці Крим», введеним у дію Указом Президента України від 28 лютого 2006 року № 154, суспільно-політична ситуація в Автономній Республіці Крим продовжує залишатися складною і суперечливою, дестабілізуючі чинники та джерела загроз національній безпеці України в регіоні не нейтралізовано», а «діяльність

відповідних центральних та місцевих органів виконавчої влади щодо реалізації завдань у цій сфері є переважно неефективною» [8].

Як свідчать документи, в цей період серед пріоритетних напрямів державної політики в АР Крим залишалось розв'язання проблем у сфері міжетнічних відносин. Зокрема, йшлося про «комплексне і послідовне вирішення завдань всебічної адаптації та інтеграції до українського суспільства осіб із числа кримських татар, німців, греків, вірмен, інших депортованих за національною ознакою, їх нащадків, які повертаються до Автономної Республіки Крим» та «забезпечення міжетнічного і міжрелігійного миру та злагоди, недопущення поширення серед населення Автономної Республіки Крим ідеологічних та релігійних течій екстремістського і радикалістського характеру» [7].

Одним із стратегічних пріоритетних завдань, судячи з офіційних документів, було й розв'язання низки проблем гуманітарного розвитку автономії, посилення інтеграції півострова в загальноукраїнський контекст. Зокрема, це впливає з Указу Президента України «Про деякі заходи щодо розвитку гуманітарної сфери в Автономній Республіці Крим та місті Севастополі» від 20 листопада 2007 року № 1122/2007 [9].

Проте встановити ефективність виконання місцевою та центральною владою скоординованої політики стосовно регіону видається завданням вельми проблематичним. Адже, як можна побачити, деякі рішення, задекларовані в указах Президента, не виконувались роками. Це було констатовано в Указі Президента В Ющенка № 589/2008 від 26 червня 2008 року «Про стан виконання рішень Ради національної безпеки і оборони України щодо ситуації в Автономній Республіці Крим». Хід виконання передбачених заходів та положень було визнано неефективним [6].

Сучасний етап суспільно-політичного життя Криму пов'язаний з перемогою В.Януковича на президентських виборах в Україні у 2010 р. Новим головою Ради Міністрів АР Крим 17 березня 2010 р. став В.Джарти. Як зазначали кримські експерти у 2010-2011 рр., «упродовж останніх півтора року ключові посади в кримському уряді і парламенті, в регіональних структурах центральної влади та в органах місцевого самоврядування обійняли щонайменше 60 членів «команди Джарти» [11, с.117]. На посаду спікера кримського парламенту фракція партії регіонів запропонувала кандидатуру В.Константинова, кримського бізнесмена. Кримським урядом було заявлено, що АР Крим має стати одним із лідируючих регіонів в Україні, «локомотивом територій України» [11, с 118]. В. Джарти зумів вибудувати чітко визначену вертикаль виконавчої влади в автономії незважаючи на певний спротив кримського політикуму.

Проте, суспільно-політична ситуація в АР Крим, після відносної стабільності кінця 1990-

х- початку 2000-х років, на думку деяких експертів, останнім часом погіршилася [8, с. 157].

Очевидними є недоліки чинного законодавства в частині визначення прав і повноважень АР Крим, регуляції відносин автономії з Києвом, презентації і захисту її інтересів у вищих органах державної влади.

Невирішеними залишаються проблеми облаштування і соціальної реабілітації репатріантів, передусім представників кримськотатарського народу. Попри значну роботу з вивчення цих проблем, проведену державними органами України та представницькими органами кримськотатарського народу, досі немає повного взаєморозуміння з питань відновлення економічних, соціальних, культурних і політичних прав кримськотатарського народу, визначення його місця в правовому просторі України та її державній системі.

Відсутність стратегічних підходів української влади до комплексного вирішення кримських проблем, переважання політики ситуативного реагування на окремі проблеми або їх ігнорування позначається на громадській свідомості мешканців Криму у вигляді зростання сепаратистських настроїв та активізації діяльності радикальних громадсько-політичних сил і релігійних організацій.

Простежується зростання зовнішніх впливів на ситуацію в АР Крим в економічній, політичній, релігійній та інформаційній сферах. Так, Російська Федерація зберігає в Криму сильні демографічні, а також економічні і військово-стратегічні позиції. Туреччина має традиційний інтерес до Криму, який посилюється в результаті повернення на півострів кримських татар - близьких до турків за мовою, культурою і віросповіданням. Цей інтерес стимулюється лідерами кримськотатарського національного руху, які демонструють своє особливе ставлення і заінтересованість в економічній та політичній підтримці. Процес репатріації представників інших етносів увів Крим до сфери інтересів Німеччини, Греції, Болгарії, Вірменії, а також Казахстану, Узбекистану та ін. Не всі зовнішні впливи можна відносити до розряду негативних, але значна їхня частина спрямована на повне відсторонення Криму від політичного і соціокультурного простору України.

На цьому фоні в кримському суспільстві відбуваються трансформаційні процеси, зокрема розмежування домінуючих етнічних груп за соціокультурними ознаками, зростання конкуренції між ними в політичній, соціально-економічній та ідейно-ціннісній площинах.

Загалом суспільно-політичні процеси в такому специфічному регіоні України, як АР Крим є досить динамічними. Але вони є дуже залежними від історичного минулого та від етнополітичної й етнорелігійної ситуації, які здебільшого й визначають особливості актуальних для кримського регіону суспільно-політичних питань.

Джерела та література

1. Копиленко О.Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: Монографія. – К.: Таксон, 2002. – 342 с. Копиленко О.Л. Конституція Автономної Республіки Крим: проблеми прийняття, затвердження, реалізації/ Академія прав. наук України. – К.: Таксон, 2001. – 362 с.; Крим в етнополітичному вимірі. – К.: Світогляд, 2005. – 533 с.; Крим в історичних реаліях України: Матеріали наук. конф. "Крим в історичних реаліях України: До 50-річчя входження Криму до складу УРСР", 19 лют. 2004 р., м. Київ / НАН України; Інститут історії України. – К., 2004. – 404 с.; Крим в етнополітичному вимірі. – К., 2005; Крим на шляху до стабільності й розвитку: проблеми та перспективи: Матеріали круглого столу (м. Севастополь, 26-27 жовтня 2006 р.) / За ред. А.В. Мальгіна; Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень в м. Сімферополі. – Сімф.: СФ НІСД, 2006. – 136 с. – (Серія додатків до наукового журналу "Кримський Архів"); Крим: шлях до України. – Сімф.: "Таврія", 2006. – 320 с.; Кримські татари, 1944–1994 рр. Статті, документи, свідчення очевидців. –К., 1995; Небоженко В. Кримська проблема України // Розбудова держави. 1992. –№ 6. – С. 3–8; Cemiloglu M. A History of the Crimean Tatar National Liberation Movement: A Sociopolitical Perspective // The Tatars of Crimea: Return to the Homeland. / Drohobysky M. (ed.). 2nd. ed. Durham; London, 1998; Wilson A. Politics in and around Crimea: A Difficult Home coming // The Tatars of Crimea: Return to the Homeland. / Allworth E. (ed.). 2nd. ed. Durham; London, 1998. – P. 288–297.
2. Велигодский В.М. Крым: страницы истории // Крымские известия. – 2004. – 19 февраля.
3. Копиленко О.Л. Автономна Республіка Крим: проблеми правового статусу: Монографія. – К.: Таксон, 2002. – 342 с.
4. Смирнова Є.В. Конституційно-правовий статус Автономної Республіки Крим в Україні: історія становлення (1991-2000 рр.) / Є.В. Смирнова. – Харків: Академічний проект, 2002. – 365 с.
5. Копиленко О. Л. Україна і Крим: "переговори у справі нового ладу" (документи і матеріали). – К.: Новий парламентський інститут, Парламентське видавництво, 2001. – 232с.
6. Автономна Республіка Крим – невід’ємна частина України: [Електронний ресурс] / Бібліотечно-бібліографічні ресурси Верховної Ради України. – Режим доступу: <http://lib.rada.gov.ua/LibRada/static/excursion /Crimea.html>
7. Парахонський Б. Кримськотатарська проблема: сучасний стан і перспективи її вирішенн: [Електронний ресурс]. – Режим доступу: www.crimeatau.org.ua
8. Суспільно-політичні процеси в АР Крим: основні тенденції: [Електронний ресурс] / Центр інформації та документації кримських татар. – Режим доступу: <http://cidct.info/uk/studii/3-4%2807%29/7.html>
9. Кримські студії. Інформаційний бюлетень: [Електронний ресурс] / Центр інформації та документації кримських татар. – Режим доступу: <http://cidct.info/uk/studii/3-4%2807%29/7.html>
10. Червоная С. Кримськотатарський національний рух і сучасна ситуація в Республіці Крим // Етнічні меншини Східної та Центральної Європи: компаративний аналіз становища та перспектив розвитку. – К., 1994. – С. 105-108.

11. Політична мапа Криму: 2010-2011. Процеси і тенденції / Ю.А.Тищенко, Г.Т.Бекірова, М.І.Капустін; за заг. ред. Ю.Тищенко. – укр. незалеж. центр політ дослідж. – К., Сімферополь: Агенство «Україна», 2012. – 120 с.

12. Дзеркало тижня. – 2006 . – 14 червня.

13. Крымская правда. – 2006. – 6 июля.

Аннотация

Проблемы и тенденции общественно-политической жизни Автономной Республики Крым (1991-2012 гг.).

Проанализированы основные этапы общественно-политического развития АР Крым в составе независимой Украины; выяснены факторы, определявшие особенности и тенденции этого процесса.

Ключевые слова: АР Крым, крымское общество, политические процессы, Верховный Совет, Совет Министров, политические партии, общественные организации, крымско-татарское национальное движение.

Annotation

Issues and trends in social and political life of the Autonomous Republic of Crimea (1991-2012 years).

The basic stages of socio-political development of the Crimea as part of independent Ukraine have been analyzed; the factors that determined the characteristics and trends of the process have been clarified.

Key words: the Autonomy Republic of the Crimea, Crimean society, political processes, parliament, government, political parties, civil society organizations, the Crimean Tatar national movement.

Світлана Костенко

(Київ)

ГРОМАДСЬКА САМООРГАНІЗАЦІЯ СЕЛЯНСТВА ДОБИ УКРАЇНСЬКОЇ РЕВОЛЮЦІЇ

Аналізується процес створення та діяльності сільськогосподарської кооперації, економічне зміцнення, система ринкових відносин та зростання громадської активності селянства доби української революції 1917-х – 1930-х років.

Ключові слова: Українська революція, селянство, сільськогосподарська кооперація.